

ALEVİLİK TARTIŞMALARI ÜZERİNE

ON ALEVISM DISCUSSIONS

Mustafa ÖNDER*

Özet:

Ülkemizde son yıllarda en çok tartışılan konulardan birisi de Aleviliktir. Konunun popüler olması, popüler olmak isteyenler için iyi bir fırsat sunmuştur. Aleviliği ve Bektaşiliği iyi anlayabilmek için, tarihi köklerini ve Anadolu'ya gelinceye kadar geçirdiği evreleri, etkilendiği kültürleri birlikte değerlendirmek gerekir. Böylesine bir araştırma Alevilik ve Bektaşiliğin Şiilik ve Kerbelâ olayı ile hiç hiçbir bağlantısının olmadığını da ortaya çıkaracaktır. Türklerin resmi inancı haline gelen ve ameli imandan bir cüz saymayan Hanefi-Maturîdi anlayış Alevilik ve Bektaşiliği de etkilemiştir. Başlangıçta siyasi bir karakter arz eden Şiilik, Kerbelâ olayını istismar ederek dini bir mahiyet kazanmaya çalışmıştır. Olayın geçtiği dönemde Türkler henüz Müslüman olmamışlardır. Türkler yeni tanıştıkları İslam'ı yaşadıkları ortam ve şartlara göre (yerleşik ve göçebe) farklı algılamış ve yorumlamışlardır. Bu farklılık göçlerle birlikte Anadolu'ya gelmiş, devlet desteğini her zaman arkasına alan ve kurumlaşan Sünnilik, Alevilik ve Bektaşiliği şehirlerden kırsala gitmeye zorlamıştır. Yazılı geleneği olmayan Alevilik yıllardır kendilerine has tören ve ibadetlerle varlığını sürdürmüş, son yıllarda özgürleşme ve demokratikleşme süreci ile birlikte hak arayışına girmiştir. Bu süreçte çok farklı niyetler, istismarlar asıl problemi gölgede bırakmıştır. Resmi yönetimin çözüme yönelik faaliyetleri de beklenen neticeyi vermemiştir. Teorik bir çalışma olan makalemizde, tarihi gerçeklerden ve dokümanlardan hareketle problemi ortaya koymayı, nasıl çözüleceğine dair teklifler sunmayı, toplumsal barışın teminine katkı sağlamayı amaçladık.

Anahtar Kelimeler: Alevilik, Sünnilik, Kerbelâ, Resmi Din, Popüler Din.

Abstract:

One of the most controversial issues in our country in recent years is Alevism. The popularity of it has made it a good opportunity for those who want to be popular. In order to understand Alevism and Bektashism well, it is necessary to evaluate the historical roots and the streaks that have been passed down to Anatolia and the cultures affected. Such research will reveal that there is no connection between Alevism and Bektashism's Shiite and Karbala events. The Hanefi-Maturidy understanding, which has become the official belief of the Turks and does not consider a working faithful, influenced Alevism and Bektashism. Initially a political

---

* Yrd. Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü – Sivas
monder@cumhuriyet.edu.tr

charakter, Shi'î tried to gain religious character by exploiting Karbala. At the time of the incident, the Turks had not yet become Muslims. The Turks perceived and interpreted Islam, which they had recently met, differently according to the circumstances and conditions (resident and nomadic). This difference has come to Anatolia with the migration, and it has forced the Sunni, Alevism and Bektashism cities, which are always behind the state support and become institutional, to go rural. The Alevism, which has no written tradition, has existed for many years with its own rituals and worship, and in recent years has entered the search for rights with the process very different intentions and abuses have left the real problem in the shadow. The activities of the official government for resolution also did not give the expected result. In our theoretical work, our aim is to present the problem with historical facts, to offer suggestions on how to solve it, and to contribute to the provision of social peace.

Key words: Alevism, Sunnism, Karbala, Official Religion, Popular Religion.

GİRİŞ

Son zamanlarda çok tartışılan ve istismar edilen, hatta siyasi malzeme haline getirilen konulardan birisi de Aleviliktir. Konuyu iyi kavrayabilmek için tarihi köklerini bilmek gerekmektedir. Türklerle Müslümanlar ilk kez Hz. Ömer zamanında Kafkasya ve Horasan bölgelerinde karşılaşmışlardır (Önder, 2014, s. 30, 31). Bu karşılaşmayı iki aşamada değerlendirmek mümkündür: Birinci aşama, Müslüman Arap orduları ile Türklerin karşılaşması ki bu dönem Hz. Ömer ile Ömer b. Abdülaziz'in halife olmasına kadar geçen süreyi kapsar. İkinci aşama, Türklerin doğrudan İslam'ı tanıma, benimseme dönemidir ve Ömer b. Abdülaziz dönemi ile sonrasını kapsar (Kutlu, 2011:49). Ahnef b. Kays idaresindeki İslam ordusu 650 yılında Horasan, Nişabur, Maverâünnahir, Toharistan bölgelerinde Türklerle karşılaştılar. Emevîler döneminde bölgenin önemli merkezleri Belh, Maverâünnahir, Kabil, Herat, Merv ele geçirildi ve Ziyad b. Ebîh Basra ve Kufe'den yaklaşık 50.000 kişiyi bu bölgeye özellikle Merv şehrine yerleştirdi. Ziyad'ın ölümü üzerine oğlu Ubeydullah b. Ziyad 673 yılında Beykent ve Buhara'yı ele geçirdi, Yaklaşık 2000 kadar muharip Türk'ü yanına alarak Basra'ya döndü (Kutlu, 2011, s. 52, 53).

Kuteybe b. Müslim'in 705 yılında Horasan'a vali olması ile birlikte fetih hareketleri hızlandı, birlik içinde hareket edemeyen Türk beylikleri mağlup oldular ve ileri sürülen şartları kabul ettiler. Kuteybe b. Müslim önceki komutanlardan farklı olarak bölgede sistemli bir İslam'a çağrı hamlesi başlattı. Bölgeye gelen âlimleri İslam'ı yerli halka öğretmekle görevlendirdi. Kısa sürede bu propoganda etkisini gösterdi ve bölge halkı bireysel ölçüde Müslüman olmaya başladı. Türklerin toplu olarak Müslüman olmaları ise yukarıda bahsedilen ikinci dönemde gerçekleşti. Emevîlerin katı

ve yabancıları dışlayan politikaları bölge halkının Müslüman olmasını geciktirmişti (Kutlu, 2011, s. 55). Ömer b. Abdülaziz'in iktidara gelmesi ile bölgede izlenen ılımlı politika Türklerin Müslüman olmasını kolaylaştırdı ve yoğunlaştırdı. Bu dönemde İslam'ı barışla yayma siyasetine en büyük fiili ve fikri destek Mürcie mezhebi mensuplarından geldi (Kutlu, 2011, s. 59, 60).

Böyle katı bir anlayışı terk ederek ve özellikle bünyesinde Türklere de yer veren Abbasiler iktidara gelince tebliğ faaliyetlerine ağırlık verilmiş, izlenen yumuşak politika Müslüman olmayan unsurların da dikkatini çekmişti. Ebu Müslim Horasani etrafında toplananlar Emevilere karşı mücadele etmişlerdi (Yıldız, 1986, s. 3/28-33). Çinliler ile Müslümanlar arasında cereyan eden Talas Savaşında (751) Türkler Müslümanlar tarafında yer almış, böylelikle arada dostça bir ilişkinin temelleri atılmıştı. Bu ortamdan yararlanmak isteyen halife Mehdi bölgedeki Türk hükümdarlarına tebliğ maksadıyla elçiler göndermişti. Yine halife Me'mun İslam'ı seçenleri ödüllendirmiş, arkasından gelen Mu'tasım ise orduda Türklere önemli görevler vererek İslam'ın yayılmasına katkıda bulunmuştu (Üzüm, 2007, s. 14 vd.).

İslam'ın Türkler arasında yayılmasında Arap kolonizasyonları kadar Soğd'lu tüccarların ve İran tasavvuf mekteplerine mensup sûfilerin etkili olduğu söylenebilir. Horasan Melametîliği denilen ekole mensup Fars ve Türk sûfiler mistik yorumla birlikte Türkler arasında İslam'ı yaymışlardır (Ocak, 2010, s. 179,180). Önce İdil Bulgar Hanlığı İslam'ı kabul etmiş, hükümdar İlteber dönemin halifesi Muktedir Billah'tan tebliğ için âlimler, cami inşası için ustalar istemiş ve 922 yılında topluca ihtida etmekle kalmamış, başka boyların da Müslüman olmalarında rol oynamıştır. Sonra Karahanlılar ve arkasından Gazneliler Müslüman-Türk devletleri olarak tarihteki yerlerini almışlardır (Gömeç, 2014, s. 326; Önder, 2014, s. 31).

Türklerin Müslüman olma sürecinde ve sonraki dönemlerde çeşitli kültürel, coğrafi ve sosyal durumlar yeni seçilen dinin yorumunu ve uygulamalarını etkilemiş, genelde tasavvufi boyut öne çıkarılmıştır. Yesevîlik, Vefâilik, Kalenderîlik ve Haydarîlik gibi akımlar özellikle Anadolu'ya göçen Türk oymakları üzerinde etkili olmuştur. Burada Safeviyye tarikatından bahsetmenin konunun anlaşılması açısından önemli olduğu kanaatindeyim. Adını kurucusu olan Safiyyüddin Erdebilî'den alan tarikat başlangıçta tamamen Sünni bir karakter arz etmesine rağmen, sonraki dönemde postnişin olan ve Erdebilî'nin torunu Hoca Ali'den itibaren Şii temayüller içine girmiştir. Bu değişiklikte Ehl-i Beyt sevgisinin ve bu sevgiyi iyi işleyen Şii âlimlerin etkisi olduğu söylenebilir (Üzüm, 2007, s. 36-38). Türkler dilden dile anlatılan Kerbelâ olayının içerisinde kendilerini bulmuşlar, Müslüman olmalarında; mazlumun yanında yer alma geleneği ve Kerbelâ'daki haksızlık önemli bir rol oynamıştır (Yılmaz, 2010, s. 254).

Orta Asya'da İslam'ın benimsenmesinde Mürcie ve onun devamı sayılabilecek Maturidilik akımının büyük katkısını görmekteyiz. Özellikle amelin imandan bir cüz sayılmaması geniş kitlelerin itikatta Maturidiliği seçmesine ve Buhara, Semerkand, Nesef, Tirmiz gibi şehirlerde büyük âlimlerin yetişmesine neden oldu. Maturidilik akımı Gazneli, Karahanlı ve Selçuklu devlet idarelerince de desteklendi. Bilhassa Selçuklular döneminde pek çok âlim Anadolu'ya gelerek irşad faaliyetinde bulundu ve adeta Hanefî-Maturidî inancı Türklerin resmi inancı haline geldi. Bu akım Alevilik ve Bektaşiliği etkilemiş, iman, amel gibi konularda ciddi bir benzerlik ortaya çıkmıştır (Kutlu, 2006, s. 35-37). Kutlu'nun ifadesi ile, Türklerde dindarlığın pratik boyutu Hanefîlik, inanç boyutu Maturûdîlik, tasavvufi boyutu Yesevîlik olarak şekillenmiştir (Kutlu, 2011, s. 95, 131, 165).

Vahiy değişmez ve kesindir, ama yorumu çok farklı ve çeşitli olabilir. Bizim ihtilafa düştüğümüz konu yorumların farklı olmasıdır. Kültürel, sosyal, tarihi ve hatta coğrafi şartlar vahiy yorumlarını etkilemiş ve farklı dini anlayışlar ortaya çıkartmıştır (Bardakoğlu, 2017, s. 20; Bozkuş, 2011, s. 149-156). Bir nevi düşünce zenginliği diyebileceğimiz bu durumu kabullenmek mecburiyetindeyiz. Böyle hassas bir konuyu incelerken sadece teolojik açıdan olaylara bakmak yeterli midir, başka açılardan da bakmalı mıyız sorusunu kendimize sormalıyız. İşin tarihi, sosyolojik, psikolojik, antropolojik boyutlarını dikkate almadan varacağımız sonuçlar sağlıklı olmaz. Din objektif değerler bütünü iken, şahıslar ve topluluklar tarafından öğrenilip, uygulanması safhasında sübjektif hale gelir (Sarıkaya, 2012, s. 21).

Homojen bir Sünnî'lik ve Alevilik'ten bahsetmek mümkün değildir. Her iki kesimin kendi içinde bölünme ve problemlerin olduğunu da biliyoruz. Aleviliği şîa ile irtibatlandırmak isteyenlerden tutunuz da tamamen din dışı bir oluşum olarak veya Müslümanlık olarak takdim edenler vardır (Bozkuş, 2011, s. 149-152; Ünal, 2012; Ünlü, 2006). Arada temel inançlar bakımından büyük farklar yoktur (Arabacı, 2000, s. 188,189). Belki yorum farkları vardır. Yorumların farklı olması ise bir zenginlik, düşüncenin, aklın devrede olması demektir. Yorumu saygı, insana, düşünceye, fitrata saygı anlamına gelir.

1. KERBELA SAVAŞI VE ALEVİLİK-BEKTAŞİLİK

Günümüzde Şîi ve Alevi kesim tarafından sürekli gündemde tutulan ve dini bir temele oturtulmaya çalışılan Kerbelâ Savaşı 680 yılında gerçekleşmiştir. Kısaca hatırlamamız gerekirse: Muaviye'nin 676 yılında yerine oğlu Yezid'i tayin ederek ona biat edilmesini istemesi başta Hz. Hüseyin olmak üzere ashabin ileri gelenlerini rahatsız etmiş, baskılar artınca Hz. Hüseyin yakınları ile birlikte Mekke'ye doğru 4 Mayıs 680 tarihinde yola çıkmıştı. Bunu haber alan Kûfe'liler davet mektupları ve elçiler göndererek Hz. Hüseyin'i halife olması ve Kûfe'ye gelmesi için ikna etmeye

çalıştılar. Hz. Hüseyin amcasının oğlu Müslim b. Akil'i durumu incelemek üzere Kûfe'ye yolladı. Burada Hz. Hüseyin adına biat almak için çalışan Müslim b. Akil yaklaşık 12 ila 30 bin kişinin biatını aldı.

Olayı duyan Yezid komutanlarına emir vererek Müslim'in faaliyetlerine engel olunmasını istedi. Kinde kabilesine mensup Tav'a adlı bir kadının evinde yakalanan Müslim'in yanında biat aldığı on binlerce kişiden kimse kalmamış, sadece 30 kişi onu korumaya çalışırken 10 Eylül 680 tarihinde öldürülmüşlerdi. Hz. Hüseyin'e Kûfelilerden aldığı desteği mektupla bildiren Müslim b. Akil öldürülmesi nedeniyle bu insanların biatlerinden döndüğünü ve başlarına gelenleri bildiremedi. Olaylardan habersiz olan Hz. Hüseyin Kûfe'ye hareket etmeye karar verince Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Zübeyr, Abdullah b. Ömer, Abdurrahman b. Haris gibi ileri gelenler onu bu yolculuktan vazgeçmesi için iknâya çalıştılsa da başarılı olamadılar. Hz. Hüseyin 9 Eylül 680 tarihinde ailesi ve yakınları ile birlikte Kûfe'ye hareket etti. Yolda yine geri dönmesi için tavsiyelerde bulunanlar oldu ve şair Ferezdâk kendisine "Kûfe halkının kalbi seninle, kılıçları ise beni Ümeyye iledir" dedi. Hz. Hüseyin Sa'lebiyye'de karşılaştığı kişilerden Kûfe'deki son durumu ve Müslim b. Akil'in öldürüldüğünü öğrendiğinde geri dönmek istedi bu seferde Müslim'in oğulları ve kardeşlerinin ısrarı ile yola devam etmek zorunda kaldı (Demircan, 2002, s. 45-49).

Hz. Hüseyin'in İsteyenlerin ayrılabilceğini söylemesi üzerine çoğu ayrıldı, yanında sadece 70 civarında kişi kaldı (DİA, XVIII: 518 vd.). Bu sırada Kerbelâ'ya gelinmişti. Uzun süredir yaklaşık bin kişilik bir kuvvetle Hz. Hüseyin ve taraftarlarını takip eden Hür b. Yezid bilgileri valiye aktardı. Ömer b. Sa'd komutasındaki askerler Hz. Hüseyin ve taraftarlarının üzerine yürüdü. Hz. Hüseyin gönderilen elçiye kendisini Kûfe'lilerin çağırdığını, yaklaşık 18.000 kişinin önce kendisine biat edip sonra bundan vazgeçtiğini, geri dönüp gitmesine Hür b. Yezid'in engel olduğunu, dönüp gitmek için izin vermelerini istedi. Gerçekte Hz. Hüseyin ile çarpışmak istemeyen Ömer b. Sa'd bu durumu Ubeydullah b. Ziyâd'a bildirdi. Ubeydullah ise kendisine Hz. Hüseyin'in Yezid'e biat etmesini önermesini, aksi halde su ile irtibatlarının kesilmesini emretti. Ömer bu iş için Amr b. Haccâc'ı görevlendirdi ve Hz. Hüseyin ile gizli görüşmeler yaptı.

Kesin olarak bilinmemekle beraber bu görüşmelerde Hz. Hüseyin'in geldiği yere dönmek, serhatlerden birinde cihâd ile meşgul olmak ve biat etmek gibi tekliflerde bulunduğu, fakat bu tekliflerinin kabul edilmediği rivayet edilmektedir. 10 Muharrem günü Hz. Hüseyin karşısındaki orduya bir hitabede bulundu ve bu konuşmanın etkisi ile Hür b. Yezid Hz. Hüseyin tarafına geçti. Başlayan savaş kısa sürdü ve Sinan b. Enes en-Nehâf Hz. Hüseyin'i önce atından düşürdü sonra da başını kesti. Yaklaşık 70 Hz. Hüseyin taraftarı da şehit edildi (10 Ekim 680/10 Muharrem 61) (DİA,

XVIII, s. 520; Köksal, 1981, s. 167). O günden bugüne bu hadise tüm Müslümanların gönlünde derin bir yaradır ve her Muharrem ayında o yaramız sızlar, kanımız içimize akar. İslam dünyasında ve ülkemizde bu olay üzerine “maktel-i Hüseyin” genel adı ile çok sayıda müstakil eser yazılmıştır (DİA, XXVII, s. 456,457).

Bizler bu olayın ne failleri ne de mağdurlarıyız (Kutlu, 2006, s. 175). Konunun bugünkü Alevilik ya da Sünnilikle uzaktan yakından alakası yoktur. Türkiye’deki yaygın yanlışlardan birisi de Aleviliğin Kerbelâ ve o dönemdeki siyasi çekişmelerle irtibatlandırılmasıdır. Aleviliğin doğuşunun Hz. Ali’nin Muaviye ile giriştiği imamet ve hilafet mücadelesi ile de hiçbir ilgisi yoktur (Ocak, 1996, s. 251-253). Kerbelâ hadisesi tamamen siyasi bir olaydır ve dini, fıkhi hiçbir yönü bulunmamaktadır. Bu hadise vuku buluncaya kadar şia dini bir fırka değil, siyasi bir hareketti. Hz. Hüseyin’in şehit edilmesi duygu ve heyecanları istismar açısından şia’ya yardımcı oldu ve olay tamamen inanç boyutuna taşındı (Akbulut, ty, s. 84; Demircan, 2002, s. 45-49). Dolayısı ile Kerbelâ birbirimizi suçlayacağımız bir olay değil, zulme karşı çıkıp, ehl-i beyt sevgisinde ve yolunda buluşup birleşeceğimiz bir olaydır. O tarihte Türkler henüz Müslüman olmamışlardır. Bugünkü Alevilik ile Kerbelâ olayının hiçbir ilgisi yoktur. Anadolu Türk heterodoksisine vücut veren ana faktör Şiilik değil, İslam öncesi Türk inançlarıdır (Ocak, 2000, s. 259, 260).

2. ANADOLU ALEVİLİĞİNİN KÖKLERİ

Orta Asya’da Türkler peyderpey İslamı seçerken Haşimi soyundan gelen ve Ehl-i Beyt mensubu olarak bilinen Zeyd b. Ali ve arkadaşları Zeydiyye diye isimlendirilen anlayışlarını yaymaya çalışıyorlardı. Daha sonraki dönemlerde Zeyd b. Ali’nin soyundan gelenlere “Alevi” dendi. Bölgenin İslamlaşmasında önemli bir rol oynayan Zeydiler Taberistan’da yaklaşık bir asır yaşayan bir devlet kurdular (Kutlu, 2011, s. 65, 66). Müslüman olmadan önceki Türk topluluklarının sosyo-ekonomik ve kültürel yapılarındaki farklılık İslam’ı anlayış ve yaşayışlarına da yansımıştır. Yerleşik hayat yaşayan, okuma yazma bilen, belli bir kültür seviyesine sahip olan şehirli Türkler yeni dini temel kaynaklarından öğrenme, ibadetleri (Namaz, oruç, abdest gibi) düzenli şekilde yerine getirebilme imkânına sahiplerdi ve Ehl-i Sünnet’in “kitabî” öğretilerini benimsemişlerdi. Bu imkânlarla tanışmamış ve düzenli bir günlük hayatı olmayan “ümî” diyebileceğimiz göçebe Türkler ise eski inançlarının da tesiriyle Sûfilikle ve bir dinden çok karmaşık bir inanç ve uygulamalar sistemi olan (Kutlu, 2011, s. 30) Şamanlıkla karışık sade bir İslam anlayışını benimsemişlerdi (Fırlı, 1986, s. 238; Üzümlü, 2007, s. 19; Sarıkaya, 2012, s. 16). Diğer bir ifade ile Türkler İslam kültür çevresine giriş sürecinde Sünnî anlayışı benimsemişken, esas itibarıyla Hz. Muhammed ve Ehl-i Beyt sevgisini ön planda tutan sûfilik akımının etkisi altında kalmışlardır (Fırlı, 1986, s. 237). Ahmed Yesevî

öğretilerinin Türkler arasında geniş kabul görmesinin sebeplerinden birisi bu olsa gerektir. Ahmed Yesevî bir Hanefî fakih olarak ve bir Sûfî Mürşid olarak büyük kitlelerce kabul görmüştür. Kitabî İslam ile halk İslamını şahsında buluşturmuş birisidir.

Bu İslam anlayışı göçlerle birlikte Anadolu'ya giderken yol üzerindeki birçok kültür ve inançla da etkileşerek ama temelindeki mistik yapıyı da koruyarak geldi (Yılmaz, 2010, s. 14, 15). İşte Aleviliğin ve Bektaşiliğin temelini oluşturan bu yapılanma yani heterodoks Müslümanlık o dönemlerde henüz Hz. Ali, Kerbelâ ve on iki İmam kültürleri ile tanışmamışlardı. Bunun yanında Ahmed Yesevî ve öğrencileri kadınlı-erkekli ayinler yapıyorlardı. Ayin-i Cem denilen bu ibadetler Şamanlarca yapılan birbirinden farklı törenlerin İslamileşmiş şekliydi. Aslında Türkler arasında yaygın olan inanç Gök Tanrı inancıydı (Gumilov, 1999, s. 118; Günay-Güngör, 2007, s. 143; Tanyu, 1980). Şamanlık bir alt kültür olarak dışarıdan intikal etmiş unsurdu ve Türklerin asli dini formu değildi (Kutlu, 2011, s. 30,31). Yusuf Ziya Yörükân'a göre, şamanlar tarafından yapılan bütün ayin ve merasimler Türkçe'dir ve bu gelenek Alevilikte aynen muhafaza edilerek günümüze kadar gelmiştir. Halen törenlerde önemli bir yeri olan gülbank ve nefesler Türkçe olarak okunur ve herkes rahatlıkla anlayabilir. Hatta bu kültür Arnavutlara geçerken bile Türkçe dua ve erkân ile birlikte geçmiştir (Yörükân, 1998, s. 13). Bölge fethedilmeden önce ve fethedildikten sonra, bektaşî ekolüne mensup tekkeler ve bu tekkelerin şeyhleri (Sarı Saltık, Seyyid Ali Sultan vb.), Arnavutların gönüllü yeniçeri olmaları, yeniçerilerin Bektaşî olmaları bunda önemli bir rol oynamıştır (İzeti, 2010, s. 402).

Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna kadar bu kitabi-tasavvufî İslam anlayışı devam etti. Düzenli yerleşik hayata geçilmesi ile birlikte devlet muntazam bir idari teşkilata kavuşmuş, bütün şehirlerde ve kasabalarda medreseler kurulmuştu. Buralarda yapılan eğitim kitabî-Sünnî İslam ağırlıklı oldu. Böyle bir eğitimin etkisi ile artık şehirlerde "Dede" ve "Baba" lar'ın etkisi azalmaya, Alevilik-Bektaşilik anlayışına hoş gözle bakılmamaya başlandı. Kadınlı erkekli bir arada ibadet yapan bu insanlarla ilgili aslı olmayan birtakım yakıştırmalar, dedikodular zuhur etti. Bütün bunların neticesinde Alevi-Bektaşî kültürüne mensup insanlar şehirlî İslam anlayışına mensup çoğunluk tarafından kırsal kesime gitmeye zorlandı ve onlara farklı bir inanç sahibi imiş gibi davranıldı. Bu insanlar da içine kapanarak kendi gelenekleri ve sözlü kültürleri ile baş başa kaldılar (Fığlalı, 1986, s. 238, 239; Yılmaz, 2010, s. 17). Böylece Sünnî-kitabî ekol büyük bir hata yaptı. Tamamına yakını dinin temel akidelerine inanan bu insanlar dışlanmayarak kendilerine makul ve muntazam bir eğitim verilmiş olsaydı bugünkü ayrışma ortaya çıkmayacak, problemler yaşanmayacaktı (Fığlalı, 1986, s. 240). Öyle anlaşılıyor ki Alevilik ve Bektaşilik, ilk Medreselerden, özellikle Nizamiye Medreselerinden (Ocak, 1993, s. 187-202) itibaren yüzyılların tecrübesi ile

Sünniliğe karşı devam eden Bâtînî-Şîî propagandasına karşı geliştirilen savunma refleksine kurban gitmiştir.

Ocak'a göre, Aleviliği bugünkü şekline taşıyan, ritüellerini, ayinlerini, usul ve erkânını eski inançlarla karıştırarak belirleyen Şah İsmail Hataî olmuştur. Eski Şamanlarda soy süren dini liderliği, seyyid'lik kurumu ile birleştirerek başta kendisi olmak üzere dini liderlerin Hz. Ali soyundan geldiklerini gösteren icazetnameler dağıtarak bugünkü dedelik kurumunu oluşturdu (Ocak, 2000, s. 252-254). Bozkurt'a göre dedelik, eski Türklerdeki din adamı (şaman) kimliğinin bir uzantısıdır ve soy sürer (Bozkurt, 2001, s. 197). Tarihte Kerbelâ benzeri hatta ondan daha elim olaylar gerçekleştiği halde Kerbelâ'nın unutulmamış olması önemlidir. Bizim kültürümüzde zulüm kavramı genellikle Yezid ile, mazlum kavramı ise Ehl-i Beyt ile somutlaştırılmıştır. Her mağduriyet, mazlumiyet ve hak arayışı Ehl-i Beyt'te ifadesini bulmuştur. Öte yandan kitabi İslam (Medrese İslam'ı) Bâtînilige karşı söylemler geliştirirken devlet desteğini sürekli yanında hissetti ve fıkhi, onun kurallarını ön plana çıkararak adeta korumacı, savunmacı ve cezalandırıcı bir resmi İslam anlayışının temsilcisi haline geldi. Buna karşılık Halk İslam'ı ve Tekke İslam'ı daha hoşgörülü, kolaycı, zulme karşı adalet anlayışını ön plana çıkardığı için halk arasında itibar gördü, mensuplarına sürekli ümit vererek taraftar buldu. Bu akımın içerisinde Bektaşilik ve Alevilik te yer aldı (Ocak, 1999, s. 52-70).

Bugün tarihi süreç içinde ehl-i beyt'e zulüm yapıldığını söyleyenlerin aynı zulmün Emevîler tarafından Haşimî ve Sünnilere (İmam-ı Azam gibi), Şah İsmail tarafından yine Sünnilere ve heterodoks sûfi tarikatlara da yapıldığını unutmamaları gerekir (Ocak, 1999, s. 37, 38; Akyol, 1999, s. 37, 38). Kaldı ki, mezhep savaşları ve baskıları o mezheplerin "iyi" ya da "kötü" olmalarından değil, sosyolojik ve siyasi şartlardan kaynaklanır (Akyol, 1999, s. 37).

Önemli konulardan birisi kavramlarda anlaşmaktır. Zira kavramlar ve onlara yüklenen anlamların farklı olduğu bir manzara söz konusudur. Söz konusu din ve dini yorumlar olunca mesele daha da zorlaşmaktadır. Aynı kavram ve kelimeleri kullanmamıza rağmen bu kavram ve kelimelere yüklediğimiz anlamlar farklı olabilmekte, anlaşmazlıkları ortaya çıkarabilmektedir. Zihinsel anlam kodlarımız ve şema'larımız farklıdır (Selçuk, 2000, s. 11, 12). Üzerinde tam olarak anlaşılmış bir alevi kavramı dahi henüz yoktur. Tarihi, tasavvufi, siyasi ve mezhepsel açıdan bakanlara göre bu kavrama yüklenen anlam da değişebilmektedir (Yılmaz, 2011, s. 10,11). Sünnilerdeki Hz. Ali, Hacı Bektâş Veli, Makalât, Ehl-i Beyt anlayışı ile Alevilikteki anlayış tamamen farklıdır. Hz. Ali Alevilikte "mitolojik bir kült" tür ve insanüstü özelliklere sahiptir. 12 İmam inancı tasavvufi niteliktedir. Şiilere göre ise Ali ve 12 imam inancı fıkhi bir konudur.

Sünnilere göre Hz. Ali, bir insan ve örnek bir Müslüman'dır. Onu sevenler onun yaşadığı gibi yaşamalıdır (Akyol, 2012, s. 16).

Aynı durum ibadet kavramı için de geçerlidir. Sünni anlayışta ibadet kavramından daha ziyade namaz, oruç, zekât, hac gibi konular anlaşılırken; Alevilikte daha geniş ve insana hizmet temelli folklorik bir anlam ifade etmektedir. İnanç konusunda ciddi bir farklılık olmamasına rağmen, ibadetler konusunda farklılıklar mevcuttur. Halka Namazı, Niyaz, Muharrem ve Hızır Orucu Alevilikte önemli ibadetlerdendir (Keskin, 2009, s. 120; Üçer vd., 2005, s. 305). Öte yandan Alevi ve Bektaşî kavramları arasında da farklılıklar vardır. Merhum Mehmet Eröz hocanın ifadesi ile ülkemizde her Bektaşî Alevi olduğu halde, her Alevi Bektaşî değildir. Bektaşîlik bir tarikattır ve bu tarikatın öğretilerini benimseyen kişiler bazı törenlerden sonra Bektaşî olabilir. Ancak Alevilik soya bağlıdır ve istemekle Alevi olunmaz. Anne-Babanın da Alevi olması gerekir (Eröz, 1977, s. 52-56; Keskin, 2009, s. 22-24; Çiftçi, 2011, s. 162; Yılmaz, 2010, s. 32, 34).

Bektaşî-Alevi yazılı kaynaklarından olan Hacı Bektâş Veli'nin Makalât isimli eseri tasavvufi bir eserdir ve dört kapı kırk makamı anlatır. Dört kapı olarak sayılan şeriat, tarikat, marifet ve hakikat ile bunların alt başlıklarını oluşturan kırk makam İslam tasavvufunun özünü ve temelini oluşturan düsturlardır (Yılmaz-Akkuş-Öztürk, 2007, s. 28; Üzüm, 2007, s. 133; Kutlu, 2006, s. 156; Keskin, 2009, s. 120). Kur'an-ı Kerim'de sayılan örnek Mü'minin vasıflarıdır (Mü'minin 23/1-11; Akseki, 1975, s. 288; Çiftçi, 2011, s. 68).

Sünnî tarikatların büyük çoğunluğunda önemli bir yere sahip olan ve asr-ı saadetten günümüze kadar bu öğretiyi kesintisiz devam ettiren tarikat şeyhlerinin isimlerinden oluşan "silsile-i şerif" ya da "altın silsile" vardır. Bu silsilelerin hemen tamamında (özellikle Nakşibendî tarikatı ve kollarında) İmam-ı Cafer-i Sâdık ve diğer imamların ismi vardır (Ateş, 1986, s. 386,387). Şah Hataî'nin "Düvazdeh İmam" ında da aynı isimleri görüyoruz (Yörükkan, 1998, s. 52,53). Ancak, Sünnî tarikatlardaki silsilelerin dili Farsça-Arapça karışımıdır ve çok ağdalıdır. Dinleyenlerin isimler haricinde anlaması mümkün değildir. Buna karşılık Alevilikteki "Düvazdeh İmam" Türkçedir ve dinleyen herkes anlayabilir.

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında Alevi-Bektaşîlerin Atatürk ve arkadaşlarına kesin bir destek verdiğini görüyoruz. Tunceli bölgesinin kanaat önderlerinden olan Diyar Ağa Atatürk'ün teşviki ile mebus olur ve Atatürk ona ilgi ve özen gösterir. Diyar Ağa mecliste yaptığı konuşmalarda milli birlik ve beraberlikten yana olduklarını, hiçbir ayrıcalık istemediklerini belirtmiştir (Civaoğlu, 2011, s. 19). Hacıbektaş dergâhındaki Çelebi Cemalettin Efendi ile postnişin Niyazi Salih Baba Atatürk ve arkadaşlarına açık destek vermişlerdir (Sarıkoyuncu, 2004, s. 138-140). Bu gerçekler Atatürk ve arkadaşlarının Alevi ve Bektaşîleri ayrı bir unsur olarak

görmediğini göstermektedir. Türkiye’de köylerden şehirlere göç sürecinde kırsala sıkışmış Aleviler bir nebze rahatlamış gibi oldularsa da dominant sünni kesim tarafından aynı muameleye tabi tutulmuşlardır. Son dönemlerde ise kıskaç altında kalan Aleviler bir kimlik problemi yaşarken; modern bir paradigma olan ve hak arama söylemi ile “azınlık” kavramına sığınmışlardır (Bardakoğlu, 2017, s. 38). Halbuki onlar azınlık değil asli unsurdur. Sonraki dönemlerde yanlışlar devam etmiş, kısıtlamalar, dışlamalar söz konusu olmuş, haklarında asli astarı olmayan birçok negatif efsaneler üretilmiştir. Ancak bu durum Sünniler için de geçerlidir. Son yıllarda resmî kurumlar tarafından düzenlenen çalıştaylar, Alevi klasiklerinin yayınlanması ümit verici olmakla birlikte beklentileri karşılamamıştır (Çamuroğlu, 2014, s. 16). Olaya siyasi ve pragmatist yaklaşımlar söz konusu olduğu müddetçe netice almak mümkün değildir. *Makâlât, Besmele Tefsiri, Kitab-ı Dâr, Kitab-ı Cabbâr Kulu, Dâstân-ı İbrahim Ethem-Fâtıma ve Hâtun* gibi klasiklerin yayınlanması ile birlikte artık Alevilikte sözlü kültürle birlikte yazılı kültür de devreye girmiştir.

3. SONUÇ

Tarihi yeniden yazmak mümkün olmadığı gibi, tartışılan konuları bilmeden problemi çözmekte mümkün değildir. Kur’an ve Sünnet’te yer alan dini bilginin anlaşılmasında hayatın akışı, bölgesel şartlar, bakış açılarına göre farklı yorumların ortaya çıkması kaçınılmazdır. Biz buna tarihsel tecrübe ya da Müslümanlık diyoruz. Müslümanlık Kur’an ve sahih sünnetin getirdiklerinin farklı zaman diliminde ve bölgelerde mensupları tarafından hayata aktarılma ve yaşanma biçimini ifade eder. İslam ile Müslümanlığı aynileştirmek ne derece yanlışsa, tarihi tecrübeyi de İslam dışı görmek o kadar yanlıştır. Tarihi olayların bazılarını ön plana çıkararak onları İslam gibi sunmak ta doğru değildir. Yapılacak ilk işin esas ile yorumu birbirinden ayırmak ve bu ayrımı dikkate alarak tarihi gerçekleri iyi bilmek, onlarla yüzleşmek olduğunu kabul etmeliyiz.

Günümüzde çokça gündeme gelen dini çoğulculuğun dış boyutu küresel barışın korunmasına, iç boyutu ise ülke ve bölgesel barışa büyük katkı sağlar. Etnik ve mezhep farklılıklarımızı gölgede bırakacak ortak paydalarımızı güçlendirmek, bunların kültürümüzü zenginleştirici olumlu unsurlar olduğu bilincini öne çıkarmak gerekir. Dinin yorumlanmasından doğan farklılıkları tehlikeli ve riskli olarak değil, potansiyel bir güç olarak görmeliyiz. Aksi halde monolitik bir düzenin hâkim olduğu bir toplum ve farklılıklardan beslenmeyen bir kültür oluşur. Böyle bir kültür ise durağanlık, tembellik, korku, baskı ve statükoculuk doğurmaya mahkumdur. Alevilik ve bektaşılık bu anlamda siyasi ve teolojik anlamda bir ayrışma unsuru değil, bir zenginlik ve ana unsur olarak görülmelidir. Zira onlar da bu toprakların asli unsurları, Orta Asya’dan getirilen Türk Örfünü en fazla içinde barındıran kültürel yapıdır.

Tarihsel süreç içinde cereyan etmiş hilafet, imamet, kerbelâ ve zulüm gibi olayları kaynaklardan değil de genelde kulaktan dolma bilgiler ve çıkar sağlama amaçlı spekülasyonlar üzerinden konuşmaya devam ettiğimiz müddetçe meseleyi çözemeyeceğimizi ve daha karmaşık hale getireceğimizi aklımızdan çıkarmamalıyız. Bunu başarabildiğimiz zaman kavgaya gerek olmadığını göreceğiz. Her iki taraf birbirine kendi inançlarını öğretme ve şekillendirme sevdasından vazgeçmelidir. Aleviler ve Sünniler birbirlerini olduğu gibi kabul etmeli, karşılıklı olarak “hidayete muhtaç” veya “yoldan çıkmış” anlayışlarını terk ederek, bir arada sevgi, saygı ve tanımayaya dayalı bir yaşamın yollarını aramalıdır.

Dünyanın değişik bölgelerinde yaşayan, hatta aynı ülkedeki aleviler ve sünniler arasında küçümsenemeyecek farklılıklar olduğu bir vakıdır. Öte yandan Sünni guruplar arasında da görüş ayrılıkları mevcuttur. Bugün bırakın birbirimizi dışlamayı, bilakis öğretileri yaşatmak ve korumak için çalışmalı ve bunları yeni nesillere aktarmalıyız. Ortak problemler yaşadığımız 21.yüzyılda manevi değerlerimizi, kültürümüzü korumak istiyorsak musahipliği, düşkünlük erkânını ve benzeri ritüelleri yaşatmak için gayret sarf etmeliyiz. Karmaşık hayatımızda otokontrol imkânını başka türlü nasıl sağlayacağız? Alevilerin en büyük yanlışı aslında dinin bir yorumu olan Sünniliği dinin kendisi sanmalarıdır. Sünnilerinki ise başka din mensupları ile diyalog çalışmaları yürütürken kendi din kardeşleri olan Alevilerle bir türlü diyalog kuramamış olmalarıdır. Diyanet İşleri Başkanlığının son dönemde alevi klasiklerini yayınlaması önemlidir. Ancak bu kitapların halka ulaşmadığı, daha ziyade resmi erkân ve entellektüel kişiler arasında kaldığı da bir vakıdır.

Köklü birer kültüre sahip olan her iki kesim de aracılı ve çıkarıcıları ortadan kaldırarak yüz yüze temel kaynaklarda buluşmalıdır. Konu sadece teolojik boyutuyla değil, tarihsel, felsefi, sosyolojik ve psikolojik boyutlarıyla da tartışılmalıdır. Bu durum elit kesim ile halkı da birbirine yakınlaştıracaktır. Arada temel inançlar bakımından büyük farklar yoktur. Bütün insanların aynı düşünmesi, tek düze bir toplum olması fitrata, sosyolojik ve bilimsel gerçeklere aykırıdır. Konunun çözümü oy beklentisi içinde olan siyasilerden ziyade ilim adamları ve kanaat önderlerine düşmektedir. İlahiyat Fakültelerinde konu ile ilgili bölümler ve araştırma enstitüleri açılabilir. Okullardaki Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi müfredatında mevcut konulara ilaveler yapılarak zenginleştirilebilir. Derslerde sadece genel malumat vermek yetmez. Aleviliğin de İslam’ın içinde, Türklere ait bir yorum olduğu vurgulanmalıdır. Öğretmenler konu hakkında bir eğitime tabi tutulabilir. Her iki kesim de “inanmak” ortak paydasına sahiptir. Bütün mesele diyalogla halledilebilecek problemlerin laf yarışı ve duygusallıkla çözülmeye çalışılmasından kaynaklanmaktadır. Bir ağacın meyvelerinin dahi aynı tat, aynı büyüklük ve aynı renkte olmadığını hepimiz biliyoruz. Ama bütün bu farklılıklar onların aynı kökten beslenmediği, aynı ağacın meyvesi

olmadığı anlamına gelmez. Hem hepimiz farklı tatlardan hoşlanırsınız. Sadece adımızın “sünni” ya da “alevi” olması yetmez. Önemli olan inanmak ve ahlâklı bir insan olabilmektir. Sokrates’in sözü ne kadar anlamlıdır: “Kötü insan yoktur. Birbirini tanımayan insanlar vardır.”

Bugüne kadar Batınlık ve Şiiliğe karşı geliştirilen reddiyeci ve savunmacı Sünni gelenek gereği (Karahanlı medreselerinden bu yana) Aleviliğe karşı da hep tenkitçi eserler yazılmış, hatta Alevilik bir kavram kargaşasına kurban giderek Şia ve Batınlık ile karıştırılmıştır. Konunun siyasi olduğunu sürekli gündemde tutan Sünniler her nedense reddiyelerinde inanç esasları ağırlıklı bir tenkidi ön plana çıkarmışlardır. Yakın zamana kadar kitabi geleneği olmayan ve sözlü kültür ağırlıklı varlığını devam ettiren Aleviliğe yardım yapmak herkesten önce Sünni ulemanın görevidir. Ülkemizde görüşlerine itibar edilen Sünni ulema ve Diyanet İşleri Başkanlığı istediği takdirde devam eden tartışmaları inanç boyutunda ele alarak bitirebilirler. Eğer bir diyalog isteniyorsa öncelikle kanaat önderleri ve din âlimlerinin söylemlerini yumuşatmaları ilk şarttır. Bizim eski bir türkümüzde "ikimiz bir fidanın güller açan dalıyız" ifadeleri vardı. Güllerin olduğu bir fidanda dikenlere bakılmaz ya da gül yetiştirecekseniz dikenlere katlanmak zorundasınız.

Yazımızı Pir Sultan Abdal ve Nesimi’den birer dörtlük ile bitirelim:

*Muhammed dinidir bizim dinimiz,
Tarikat altında geçer yolumuz,
Cibril-i Emin’dir hem rehberimiz,
Biz Mü’miniz mürşidimiz Ali’dir.*

* * *

*Ey nesimi, can nesimi,
Hak senin aynındadır,
Cümle mahlûkatın vebali,
Ulemanın boynundadır.*

KAYNAKLAR

- Akbulut, A. (t.y). *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası*. Ankara: Yay.
Akseki, A.H. *İslam Dini*. (1975). Ankara: DİB Yayınları.
Akyol, T. (1999). *Osmanlı’da ve İran’da Mezhep ve Devlet*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
Akyol, T. (2012). Ben Daha Aleviyim. *Hürriyet Gazetesi*. 08.08.2012.
Arabacı, F. (2000). *Alevilik ve Sünniliğin Sosyolojik Boyutları*. Samsun: Etüt Yayınları.

- Bardakoğlu, A. (2017). *İslam Işığında Müslümanlığımızla Yüzleşme*. İstanbul: Kuramer Yayınları.
- Bozkurt, F. (2001). İnanç Önderi Olarak Dedelik ve Sorunları. *Uluslararası Türk Dünyası İnanç Önderleri Kongresi*. Ankara: Tüksev Yayınları.
- Bozkuş, M. (2011). *Anadolu'da İslam ve Mezhepler*. Sivas: Asitan Yayıncılık.
- Civaoğlu, G. (2011). Ata'nın Hayatını Dersim'li Kurtardı. *Milliyet Gazetesi*, 19 Kasım 2011.
- Çamuroğlu, R. (2014). Yüz Yüze. Cansu Çamlıbel ile Röportaj, *Hürriyet Gazetesi*. 17.11.2014.
- Çeşitli Yönleri İle Kerbela Sempozyumu (20-22 Mayıs 2010), I-III. Asitan Yayıncılık, Sivas 2010.
- Çiftçi, Ş. (2011). *Günümüz Alevi-Bektaşî Kültüründe Hadis*. Isparta: Hilal Ofset.
- Demircan, A. (2002). Kerbela Olayı ve Etkileri. *Diyanet Aylık Dergi*, (142). Ankara 2002.
- Doğan, İ. (1997). *Türklük ve Alevilik*. Samsun: Kardeş Ofset.
- Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*. (1986). (H. D. Yıldız, Ed.). İstanbul: Çağ Yayınları.
- Ehl-i Beyt Sevgisi*. (2006). Ankara: Diyanet Yayınları.
- Eröz, M. (1977). *Türkiye'de Alevilik Bektaşîlik*. İstanbul: Otağ Yayınları.
- Fırlı, E.R. (1980). *Çağımızda İtikâdi İslam Mezhepleri*. Ankara: Selçuk Yayınları.
- Gömeç, S.Y. (2014). *Türk Kültürünün Ana Hatları*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Gumilov, N.I. (1999). *Eski Türkler*. Çev: Ahsen Batur. İstanbul: Birleşik Yayıncılık.
- Günay, Ü. – Güngör, H. (2007). *Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dini Tarihi*. Ankara: Rağbet Yayınları.
- Hacı Bektaş-ı Veli. (2007). *Besmele Tefsiri*. (H. Duran, Haz.) Ankara: TDV Yayınları.
- Hacı Bektaş-ı Veli. (2007). *Makâlât*. (A. Yılmaz, M. Akkuş, Ali Öztürk, Haz.). Ankara: TDV Yayınları.
- Keskin, Y.M. 2009. *Kentleşme Sürecinde Alevilik* (Gelenek ve Modernizm Arasında Gelgitler-Elazığ Örneği). İstanbul: Özgün Ofset.
- Köksal, M.A. (1981). *İslam Tarihi*, C.4. İstanbul: Şamil Yayınevi.
- Kutlu, S. (2006). *Alevilik-Bektaşîlik Yazıları*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Kutlu, S. (2011). *Türkler ve İslam Tasavvuru*. İstanbul: İsam Yayınları.
- Köprülü, F. (2011). *Türk edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: DİB Yayınları.
- Ocak, A. (1993). *Nizamiye Medreseleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. İÜSBE, Malatya 1993.
- Ocak, A.Y. (1999). *Türkler, Türkiye ve İslam*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ocak, A.Y. (2010). *Türkiye Sosyal Tarihinde İslam'ın Macerası (Makaleler-İncelemeler)*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ocak, A.Y. (1996). *Türk Süfiliğine Bakışlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ocak, A. Y. (2000). *Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Önder, M. (2014). *Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Önder, M. (2012). Millî Mücadele Yıllarında Atatürk, Dini Yayınlar ve Din Adamları. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17 (1), Elazığ 2012.
- Sarıkaya, M.S. (2012). *Anadolu Aleviliğinin Tarihi Arka Planı*. İstanbul: Frida Yayınları.
- Sarıkoyuncu, A. (2004). *Atatürk Din ve Din Adamları*. Ankara: TDV Yayınları.

- Selçuk, M. (2000). Din Öğretiminin Kuramsal Temelleri. *Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Tanyu, H. (1980). *İslamıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı*. Ankara: AÜİF Yayınları.
- TDV İslam Ansiklopedisi*. (1998-2002-2003). 18.Cilt, "Hüseyin" Maddesi, 27.Cilt, "Maktel-i Hüseyin" Maddesi, 25. Cilt, "Kerbela" Maddesi, İstanbul: TDV Yayınları.
- Ünal, M. (2012). *Ali'siz Sünnilik*. Ankara: İkaz Yayıncılık.
- Üçer, C. (2005). *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Ünlü, İ. (2006). *Alevilik Müslümanlık mı?* İstanbul: Popüler Kitaplar.
- Üzüm, İ. (1997). *Günümüz Aleviliği*. İstanbul: İsam Yayınları.
- Üzüm, İ. (2007). *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*. İstanbul: İsam Yayınları.
- Yılmaz, H. (2009). Alevilik-Sünnilik Açısından Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri. *CÜİF Dergisi, XIII (2)*, Sivas 2009.
- Yılmaz, H. (2011). *Alevi-Sünni Diyalogu* (Din Eğitimi Açısından Bir Değerlendirme). Sivas: Asitan Yayıncılık.
- Yörükan, Y.Z. (1998). *Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar*. (T. Yörükan, Haz.). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.